

Q. E. S. F. Q.
DISSERTATIO ACADEMICA
DE
METHODO
DOCENDI
DIALOGISTICA.

CUJUS PARTEM PRIOREM
SUFFRAG. AMPLISS. FACULT. PHILOSOPH. IN
REG. ACAD. APOËNSI,
PRÆSIDE
MAG. HENRICO GABRIELE
PORTHAN,

ET QUENT. PROFESS. REG. ET ORD.
PRO GRADU

PUBLICÆ VENTILANDAM SISTIT
JOHANNES HENR. CTGNÆUS,
WILBURGENSIS.

IN AUDITORIO MAJORI DIE XVIII MARTII,
ANNO MDCCCLXXXVI.

H. A. M. C.

A B O Æ,
IMPRESSIT REG. ACAD. TYPOG. JOH. C. FRENCKELL.

KONGL. MAJ:TS
TRO-TJENARE,
ASSESSOR OCH LANDS-CAMERERARE,
WÅLBORNE
HERR JOHAN
NORDENSVAN,
MIN WÖRDADE FARBROR!

Rörd utaf minnet af så många wålgårningar, hvilka *I* mig bevist, och glad at ändteligen en gång offentligt få förklara min däremot svarande skyldiga erkänsla, tar jag mig den friheten at tilägna *Eder* dessa blad. Ehuru ringa min gäfwä år, wågar jag likwål hoppas, at den får tjena til et wedermåle af den wördnad hwarmed jag til min död har den åran at framhårda,

MIN WÖRDADE FARBRORS

Ödmjukaste tienare
JOH. HENR. CYGNÆUS.

§. I.

In multis illis diversisque docendi methodis, quibus in litteris artibusque scripto tradendis, & antiquior & recentior usa est ætas, singularem sane meretur locum laudemque, ea quæ *Dialogorum* adoptat morem; qua concinnatum librum legentes aliquem, non uni tantum quasi doctori auscultari videmur, ad tacentes nosmet atque ex ore suo pendentes verba facienti, sed testium instar, duobus aut pluribus disputantibus interesse remque inter se accurate disceptantibus, qui sententias quisque suas, judicia sensusque, de argumento definito, diligenter explicant: quali operis sui forma adhibenda, scriptor, sermonis cujusdam accuratioris qui inter homines de graviori aliquo aut digniore argumento institui solet similitudinem scite attingere atque exprimere conatur. Hæc scribendi forma, non ad *docendum* tantum, (quo facto *philosophicus* solet proprie vocari *Dialogus*), sed vel maxime ad *delectandum*, adhiberi solet; partim a *Pœtæ Dramaticis*, partim ab aliis ingeniosis jucundisque *Dialogorum* scriptoribus, quales ex antiquis LUCIANUS, ex recentioribus FONTENELLIUS, LYTTLETONUS, nonnullique alii sunt: quorum laus ex varietate, ingenioso acumine ac vividitate sententiarum, & ordine serieque earum probabili, vivido ac ad per-

A

Iva-

suadendum idoneo, maximeque ex recte præclareque expressis hominum, quos colloquentes inducunt, ingeniis, animis, moribusque, pendet: de quibus singulis generibus ex instituto præcipiunt viri eruditi, qui vel *Æstheticæ* in universum, vel *Poeticæ* in specie rationis exhibent regulas (a). Nos hoc tempore primam tantum illam partem, quæ ad docendum proprie pertinet, spectandam sumimus, veram ejus & laudem & rationem & usum breviter explicaturi; quæ licet splendore, suavitate atque lepore, cum reliquis illis conferri non possit, dignissima tamen & ipsa est, quæ diligentiori subijciatur examini. Ubi quidem primum animo occurrit, mature satis illam ab hominibus fuisse adhibitam & amatam. Natura enim ad imitandum proni, cum ad scribendum de materia aliqua animum appulissent, non poterant non rationem maxime probare, quæ a vulgari disputandi consuetudine recederet minus, atque sua sese præterea singulari & jucunditate & commoditate commendaret. Itaque non Poætæ soli, antiquissimum scriptorum genus, sed alii quoque sapientiæ magistri, certatim eam adsciverunt. Maxime vero post SOCRA-TIS tempora, Philosophis, qui ex ejus prodire disciplina, familiaris facta fuit; ita ut hinc LUCIANUS *proprium Philosophorum* Dialogum fuisse, auctor sit (b). Nempe hac ratione adoptanda, morem accuratius retinebant a magistro suo vere adhibitum; qui non systematice ac in schola quosdam modo delectos docuit discipulos, sed cum omnis generis hominibus colloquendo, sapientiæ

(a) Cfr. SULZER *Allgem. Theorie der Schönen Künste*, art. Gespräch, & ESCHENBURG *Entwurf einer Theorie und Literatur der Schönen Wissenschaften*, f. 141, §. 1. seqq. f. 243, §. 1. seqq.

(b) In *Bis accusato* p. 232, (Ed. Benedicti), *filium Philosophiæ dici ait*.

tia præcepta, per occasiones quasi, instillare illis studuit. Svaserunt hoc illi consilium & conditio temporis & tota instituti sui ratio. Quippe qui, mores præcipue civium suorum emendaturus, superbiamque Sophistarum, qui adolescentum corrumpebant animos, fracturus, personam induere docentis videri non voluit, ne mox repelleretur, sed potius discendi ab aliis studium præ se tulit, & quærendo, dubiaque proponendo, quorum solvendorum cupiditatem, interdum eam spem, ostendit, homines ad colloquia secum ferenda & continuanda induxit: quo facto, quos refellere voluit, sensim urgendo atque omnem iis tandem elabendi rimam præcludendo, ad erroris vel ignorantia confessionem adegit; quos vero docere cupiit, iis, ad veritatem sua quasi sponte inveniendam, adiutorem sese ac comitem præbuit. Unde, qua celebris fuit *Ironia, ignorantia ac dubitationis simulatio*, & de qua ipse gloriatus est, *Ars Obstetricia animorum*, ortum duxerunt (c). Hanc igitur methodum, quamvis plene persequi discipuli sui neque vellent neque possent, vestigiisque magistri omnibus insistere consultum haud ducerent; imaginem tamen quandam ejusdem rationis adumbrare scriptis suis & ex-

A 2

prime-

(c). De methodo hac disputandi Soeratica (præter vivam ejus a XENOPHONTE & PLATONE in Dialogis expressam imaginem, testimoniaque plurima, ut in illius *Memorab. Socratis* L. I. C. I, §. 10; C. II, §. 3; C. VI, &c, in hujus *Apologia Socratis* &c; cum quibus cfr. PLUTARCHUS, *Opp.* T. IX, p. 179 sq. & CICERO *Acad. Quæst.* L. IV, C. V, *De Invent* L. I, C. XXX,) vid. BRUCKERI *Hist. Crit. Philosophia*, T. I, p. 531 seqq. & MEINERS *Gesch. des Ursprungs, Sorigangs und Verfalls der Wissenschaften in Griechenland und Rom*, II. B. f. 369 -- 385. Cfr. etiam CROUSAZ *Syst. de Reflexions* T. II, P. IV, Ch. VII; WATTS *Logick* P. I, Ch. XI, & RESEVITZ *Gedanken, Vorschläge und Wünsche zur Verbesserung der öffentl. Erziehung*, I. B. II, St. f. 23 -- 54.

pernere studebant: inter quos PLATO inprimis ad illud elegantiae ac perfectionis fastigium eam perduxit, ut ipsa jucunditate sua atque pulcritudine hominum laudes & studia excitaret, qui certatim, maxime quotquot suae nomen darent sectae, tanti ingenii imitari gloriam conabantur. Unde Philosophici forma Dialogi existit non illa quidem Socratici omnibus partibus similis, pro argumenti praeterea atque consilii, quo adornata fuit, ratione, varia; sed tamen ex communi quasi illo fonte ducta, atque ex Socratico more, quantum commodum videretur, retinens.

§. II.

Cujus quidem docendi rationis nec paucae sunt nec spernendae virtutes, in hominibus praesertim docendis conspicuae qui subtilium pertractatione rerum, atque reconditarum artium studiis, mentem non acuerunt, quique attentioni operosae ac constanti adhibendae minus adfueverunt. Habet namque hanc primum vim Methodus disputandi Dialogistica, ut, quemadmodum supra innuimus, admoveat nos quasi propius ad communis conversationis similitudinem, imbecillioribus etiam mentibus accommodatam & usu familiarem, molestiorem illum austerumque sic mitigans philosophiae rigorem & subtilitatem. Unde & jucunditatem quandam, & alia propria sibi commoda enasci, facile intelligitur. Quae enim in scholis philosophorum usurpari solet argumentandi ratio, & brevitatem & ratiociniorum severa concatenatione praestans, commutato in Dialogis more, liberiore quasi cursu fertur; ut necesse non sit, attendendi vim atque aciem, in argumentorum longam seriem figendo fatigare, cui Dialogorum conformatio non modo relaxatio-

nem

nem quandam atque requiem subinde concedit, sed Dramatis etiam atque spectaculi cujusdam speciem animo una objicit, eundem reficientem simul & delectantem (a). Præter quam insignem dotem, phantasie imprimis vehementer blandientem, copiam quoque capis majorem, ornatumque stili & pulcritudinem; efficiens etiam ut res & diligentius undique spectari, diutiusque menti sisti contemplanda queat, & fortius vividiusque animo simul inculcari altiusque imprimi possit ac infigi. Itaque hæc ratio, ad examinandi etiam studium diligens adjuvandum non parum facit, quo & ad durum præjudiciorum jugum excutiendum, & ad quævis præclara audenda, homines excitantur (b). In refellendo præterea dubiisque remo-

A 3

ven-

(a). Hujusmodi enim spectacula, menti atque phantasie hominum objecta, ubi probabilitatis ratio in ipsa conformanda fabula recte observatur, morumque pictura accedit diligens, scita atque vera, & dictorum factorumque omnium cum iis consensus accuratus conservatur, non possunt non vehementer placere: cum animorum humanorum indolem quasi prope intueri nobis licet, sensus eorum varios, idearum & cupiditatum flexuosas vias, associationes ac conjunctiones singulas, luci expositas cernere. Quæ quamvis in Philosophicis Dialogis, ubi non tam delectandi atque mores ingeniose pingendi illud consilium, quam docendi, spectatur, non æque feliciter & exquisitè locum inveniant; tamen nec hinc plane abesse debent, sed tantum, quantum res patitur, illine admiscere atque mutuari oportet; ut infra diligentius monebitur.

(b) Ubi plures, diligenter rem inter se disceptantes, quasi audimus, rationesque illorum contrarias comparantes non possumus quin assentiamur alii, alius sententiam rejiciamus; tanquam ipsi invenire nostro Marte veritatem videmur; quod & blanditur valde animo & eum excitat. Quare aliquam utique cum Socratis ratione, supra laudata, habet hoc consilium semper similitudinem; de cujus præstantia, non abs re fuerit judicium apponere Cel. CROUSAZ, quod l. c. p. 244. sq. his verbis exprimit; *Je pense, inquit, que pour se rendre utile le plus qu'il est possible, à ceux que l'on enseigne, il faut plutôt leur aider à s'in-*

vendis, ac argumentis in universum iis tractandis, quæ ambigua, explicatu difficiliora, nec satis explorata videntur, insignem esse rationis Dialogisticæ usum, & experientiæ docent testimonia, & res ipsa loquitur. Pluribus enim inter se disputantibus, qui veritatis studio indulgent, quique

---

instruire eux-mêmes, que de les instruire seul; il faut les conduire de maniere, qu' ils s' instruisent & s' eclairent eux-mêmes. La plus grande habileté dans celui qui enseigne, c' est, à mon avis, d' apprendre à son disciple à chercher & à trouver lui-même la verité. Comme ceux qui sont ainsi enseignés, se doivent en quelque sorte à eux-mêmes leurs lumieres & leur connoissance; qu' ils ont eux-mêmes vu, & qu' ils ont eux-mêmes decouvert, ils regardent leur erudition, comme leur propre ouvrage. Par là leur affection s' y attache tout autrement: l' on voit avec plaisir ses propres productions, & ce plaisir de-dommage de toute la fatigue, qu' on essuie en cherchant & en étudiant. Un homme qui sent ses forces, est ravi d' en faire usage. Non seulement l' on fait aimer l' etude à ceux qu' on enseigne ainsi: on les forme de plus à l' esprit d' examen; on les accoutume déjà dans le tems même qu' ils sont disciples, à juger des choses avec tout le discernement, & toute la liberté, qui sied bien aux Maitres; & si cet esprit d' examen & de liberté, doit produire autant de bien, que l' esprit de servitude & d' assujettissement a procuré de mal, il y a lieu de conclurre, que cette methode bien servie, seroit d' un grand secours pour les Sciences. -- Concinit WATTS, l. c., hunc in modum de Methodo Socratica differens: "It represents the Forme of a Dialogue or common Conversation, which is a much more easy, more pleasant, and a more sprightly way of instruction, and more fit to excite the attention, and sharpen the penetration of the Learner, than solitary reading or silent attention to a lecture. Man being a sociable creature, delights more in Conversation, and learns better in this way, if it could always be wisely and happily practised." -- Et paucis interjectis, hunc in modum pergit: "It leads the Learner into the knowledge of truth, as it were by his own invention, which is a very pleasing thing to human nature; and by questions pertinently and artificially proposed, it does as effectually draw him to discover his own mistakes, which he is much more easily persuaded to relinquish, when he seems to have discovered them himself."

que pro sua diligenter sententia certant, ex utraque parte spectandæ accurate sistuntur rationes: quo facto argumenta felicius ponderare licet: quare fieri non potest, quin, post tam accuratum examen, discussis dubiorum tenebris, elarior lux rebus latiorque affulgeat.

§. III.

Ex quibus leviter delibatis, quæ in universum sit vera Dialogi hujusmodi philosophici ratio ac indoles, quis finis, & quis in docendo usus, simul patescere quodammodo, arbitror. Ubi tamen discendum non est, non omnino nullis hanc rationem etiam premi incommodis; quæ vero ut eorum pleraque debentur ineptiæ, qui perverse eadem utuntur, ita valde leniuntur atque mitigantur scriptoris arte ac prudentia. Pluribus nempe inductis, qui inter se colloquuntur, personis, fieri facile nequit, quin scenæ instruendæ causâ, & ob animorum sententiarumque varietatem, quædam gignantur ambages, ad veritatem intelligendam minus pertinentes, atque abundantior, quæ inde oritur, orationis copia moram quandam efficiat, & ab ipsa meta citius attingenda aliquantum retardet. Severæ igitur isti philosophandi rationi, quam Logices doctores commendant, ac Mathematici imprimis sequuntur, minus videtur amica; quam itaque qui amant, qui-que missis omnibus ambagibus atque verbis supervacaneis, rectissima ad veritatem eruendam atque ejus quasi nucleum eximendum, via properantes, ad conficiendum adeo velocem cursum, veritatumque arcte colligatarum nexum animo facile persequendum, satis acuminis habent & constantiæ, ii minus Dialogisticæ favent Methodo, ac sinceritatem ejus spernunt. Pro materiæ igitur tractandæ alia atque alia indole, pro lectorum, quibus præ-

præcipue prodesse volumus, varietate, (addimus, pro scriptoris ipsius ingenio atque facultate diversa), hæc methodus aut eligi ab eo debet ac adhiberi, aut mitti atque refugi. Sic ad integras, plene & ex instituto, proponendas disciplinas philosophicas, (systematico rectius ordine percipiendas), minus apta est methodus Dialogistica; ut & in argumentis persequendis subtilioribus, aridioribus, & a vulgi sensu intelligentiaque remotioribus: quæ sine summa saltim scriptoris arte, felicissimo ingenio adjuncta, hujusmodi habitu bene vix vestiuntur. Convenit hoc respectu nostræ rationi non male cum oratoris facultate; cui item materias eas maxime eligendas esse magistri jubent, quæ explicationem habeant illustrem, ac ad sensus hominum mentesque admoveri felicius efficaciusque possint. Neque omnino in iis qui maturioris & exercitatoris ingenii sunt hominibus docendis, aut iis qui litterarum sese studio ex professo dediderunt illarum præceptis atque cognitione imbuendis, hoc more facile utaris, rudiorum contra usui felicissime reservando (a). Multas præterea usus hujus methodi egregius & felix, in scri-

---

(a). Provecioris itaque ætatis & maturioris ingenii instituendæ juventuti, scholasticisque studiis severioribus addictæ, haud bene plerumque convenit Methodus Dialogistica. Quare neque sine tædio & damno iis HÜBNERI sui que similium utendi obtruduntur libri; ut taceam quam fœdis in leges & Dialogi & sani gustus, erotemata ejus scripta, (quæ cum nostra tamen ratione aliquam utique habere debent, ut infra docebitur, cognitionem), vitiiis conspurcata sint. Optimum sine dubio erit consilium, si maturioris ingenii adolescentes, ipsi responsa ad quæstiones Doctoris, e libri contextu investigare doceantur; ac rudiorum in usum, si res postulat, quærendi formulæ contextui (more a Cel. SCHROECKHIO, in egregio Historiæ Universalis compendio, adhibito), subiciantur. In doctore tantum sine dubio peritiæ esse debet, ut examinare atque interrogare apte sciat. In omnibus autem iis libris, qui juventuti ex professo studiis initandæ destinantur, summopere est necessa-

scriptore poscit dotes, artemque singularem. Præter humanæ namque mentis cognitionem haud mediocrem, assiduæ in moribus hominum exprimendis exercitationis industriam, & stili virtutes opesque non vulgares, ingenium quoque requirit ad poeticæ atque Dramaticæ imprimis artis facultatem propius accedens. Quare nec mirandum, felici sæpe successu destituta fuisse eorum conamina, qui hanc temere, ingenio suo viribusque haud consultis, adoptarunt rationem; homines inprimis phantasie tardioris, animique frigidioris, subtilis acumine judicii quam ingenio venustiori magis pollentes, rectius omnino ab hoc opere abstinere (b). Qui vero naturæ, ingenii artisque iis instructi sunt præsidii, quæ ad hoc genus feliciter tractandum aptos imprimis reddunt, in iis ornandis argumentis præcipue elaborant, iisque lectoribus scribere, atque prodesse simul & placere studeant, quibus accommodatum esse maxime, innuimus; quo consilio, non leviolem sane in publicam rem artiumque culturam promovendam, conferunt operam, nec felicem minus atque utilem, quam qui subtili studio, in reconditis persequendis artibus versantes, incognitas vulgo veritates, sed a vita humana fere remotiores indagant, atque sic pomœria, quidem cognitionis humanæ dilatare

B

nitun-

---

rium, ut rerum atque argumentorum perpetua series, certis aptisque intervallis & quasi stadiis, capitibus, sectionibus, paragraphis &c., diligenter distingvatur. Aliud vero de iis scriptis est judicium ferendum, quibus, quasi aliud agendo, utiles doctrinæ animis puerorum insillare quis instituit.

(b). Insigne ejus rei exemplum, in laudatissimo habemus RUNEBERGIO nostrate, philosopho, si quis alius, acuto, sed cujus de Anima Humana Dialogi, quamvis argumentorum robore, & viri perspicacia se commendent, non paucis tamen carent dotibus iis quæ in hoc genere scriptionis maxime spectari solent.

nituntur, verum sibi non raro solis sapiunt. Plurimæ nempe sunt veritates, generi illæ quidem humano fructuosissimæ, quarum ea licet sit indoles, ut a captu vulgi non abhorreant, ad pauciorum tamen solent pervenire cognitionem: his propagandis, quæ Dialogorum suavitate adscita clarius etiam explicari possunt atque libentius percipiuntur, ampla offertur hominibus ingeniosis ac sapientibus de genere suo bene merendi materies. Multi enim sunt in hominum etiam vulgarium turba, qui licet ad intimos philosophiæ spectandos recessus animo non ferantur, nec otium iis supersit, nec sagacitatis ac exercitiæ attentionis satis suppetat ad hoc consilium feliciter persequendum; animi tamen relaxandi ac delectandi, aut temporis saltim fallendi gratia, litteris aliquam tribuere operam non recusent, inprimis si orationis eos dulcedine allicere scias, ac libros iis in manus tradas, animum non laboris exhauriendi deterrentes molestia, sed voluptatis sensu ad legendum invitantes. Pulcras tantum hi amant, non etiam austeras litteras. Condienda igitur prudenter est philosophiæ severitas, ut palato eorum blandiatur. Quare ut satisfacere his valeas atque efficaciter prodesse, nec ab artium utilissimarum studio plurimi optimatum, opulentiorum, feminae etiam lautioris conditionis, omnino depellantur, Dialogorum hanc scite contexendorum feliciter adhibere artem utile valde est, ejusque consilii beneficio & ad intellectum eorum collustrandum & ad animum excolendum emendandumque, commoda sane patet via (c). In pueris

---

(c). Ut beneficam suam vim litteræ plene exerant, facile quisque videt, in vulgus etiam eas esse spargendas. Parcior sane erit earum utilitas, quamdiu latentibus iis in penu eruditorum, quorum numerus non potest non exiguus esse, si cum reliquis compares hominibus,

ris etiam primum docendis, ac ad legendi industriam
alliciendis & quasi præparandis, non spernendam vim
forma librorum Dialogistica, recte adornata, exserit; quod
vel ex sapientis exemplo discere parentis licet, ac illa
quam hic in caris erudiendis liberis fere adhibet ratione,
scriptis etiam in hunc usum compositis diligenter imi-
tanda. Proponit nempe hic partim quæstiones, a pueris
solvendas, ad quam rem feliciter perficiendam auxilium iis
præstat; partim iis quærentibus respondet & ad no-
vas quæstiones, quas vult maxime, faciendas eos ex-
citât: ut ad rem examinandam mentequè percipiendam
ita perducantur. Ad cæteri omnem sensum interim dum
discunt dispellendum, ad vim attentionis perpetuæ cu-
jusdam actionis ope acuendam & figendam, novitatis-
que studium, cui libenter indulgent pueri erectioris in-
dolus

B 2

dolis

denſiſſimis interim vulgus involuta manet tenebris. Docet hiſtoria, craſſiſſi-
mā viguiſſe ſuperſtitionem, morumque ſcēdam pravitatē, ubi incultæ
aut plebi incognitæ omnino fuerunt ex litteræ, quæ ad humanitatē,
moresque emendandos, maxime faciunt; nec paucorum hominum ſcien-
tiā cui radios ſuos in vulgus ſpargere non licuit, hoc malum
ſuperāſſe. Quæ contra in iis ſemper civitatibus fuerunt, ubi diligens
atque latius ſeſe extendens viguit litterarum cultus. Ad divulgandā
ealem litterarum utilē cognitionem, apprime faciunt ſcripta quæ
Pæſodica ſolent appellari, per partes ſtatis diebus evulgata (*Weck-
blatt* oder *Månabſchreiber*), Moralis, Phyſici, Oeconomici &c. argumen-
ti; quæ ut vulgo aſide faciliſſime admodum labore leguntur, ita mi-
nimum ac jucunde propoſitas utiles veritates, ſuccellu feliciore, multitu-
dini legentium quaſi ingerunt. Ignotum nemini eſt, quam ſalutaris
fuerit *ſpectatoris* in Angliā, multorumque ad ejus imitationem edi-
torum talium ſcriptorum, fructus; quid inter noſtrates effecerit *Dali-
nus*, *Argo* ſuo *Svecico* vulgando; ut plures taceam. Dolendum eſt,
ſcēdæ ac pernicioſe hoc conſilio abuti ſordida quorundam inge-
nia; invento moribus non raro corrupendis adhibendo, quo ad eos-
dem & mentes civium excolendas uti debeant. Cfr. *MEINERS Re-
viſion der Philoſophie*, p. 135 -- 158.

dolis, accendendum, Dialogo hujusmodi aptior nulla alia ratio est: quæ etiam æmulationis studio excitando, ubi plures fuerint discipuli, opportunam maxime præbet facultatem, ac doctori copiam offert felicissimam & ingenia & profectus puerorum accurate explorandi, iisque suam operam prudenter accommodandi. Quæ omnia in tabula quasi propofita, ob similitudinem cum vera vitæ consuetudine conservatam, legentibus etiam valde placere videmus (d). Ex dictis simul videre est, ut argumenta quæ judicandi tantum acumini patent sensum verò mentis parum attingunt, raro commodam Dialogis præbere docuimus materiem; ita practicas contra veritates, easque quæ non tam ratiociniis eliciuntur, quam intuitive, ut philosophi nostri loquuntur, cognosci debent, feliciter admodum hac methodo exponi, atque in luce clarissima collocari (e). Atque ut aptam præcipue esse

---

(d). Facit in his nobiscum RESEWITZ, egregie de excitanda atque figenda puerorum attentione, differens, l. c. p. 13. seq. Quæ hujus rationis in puellis docendis adhibendæ specimina edidit, elegantis ingenii femina M. LE PRINCE DE BEAUMONT (*Magasin des Enfans*, & *Mag. des Adolescentes*), digna sunt, quæ navis quibusdam liberata, (Catholicæ religionis nonnullis maculis, Historicis erroribus &c.), perfectiora etiam reddantur. Cui rei qui operam impendere voluerit, ipsa etiam differendi methodo in quibusdam correctâ, optime sane is juventuti consuluisse censebitur. Cfr. dicta supra §. II, not. (b).

(e). Bene SULZER l. c. Auch ist, inquit, diese Gattung des Vortrages, (de Dialogo loquitur), sehr bequem gewisse Wahrheiten, die nicht so wohl durch vernunftschlüsse, als durch das anschauende Erkenntniß einleuchtend werden, in ihr vollestes Licht zu setzen. Ein ununterbrochener Vortrag der gedanken hat die art einer Beschreibung an sich; da das Gespräch der wâhrlichen vorgeigung der sache ähnlich ist, wo jedes einzele, darauf es ankômt, mit dem finger gezeiget wird,

in hoc genere, præcepta esse tenenda, quæ omni Dia-
logo, etiam Dramatico, dantur; licet minus quidem in
philosophico severe atque adstrictæ, quam in illis reli-
quis, servanda (a). Quamobrem, (ut nihil de legibus
dicamus scripto cuius communibus, ut solide, perspicue,
complete, etiam pro rei indole ornate, debeant contexti),
primo *commoda* huic consilio *materies* deligenda est, (de
qua re nuper disputavimus); quam scriptor probe teneat
& diligenter perstuduerit, ut dilucide illam & accurate
explicare valeat. Deinde stili orationisque potestate
communi haud careat, ad hoc etiam genus propius
accommodanda; in quo maxime porro opus est, ut co-
gitandi vires quibus instructa est mens humana, legesque
quibus illæ pareant, accurate cognoscat, quoque ideæ
nostræ more sociari soleant, procurrere ac sese evolvere,
ac quid assensum nostrum sibi vindicet & contra, probè teneat.
Sciat quoque oportet, quas diversas quasi vias hæ mentis
vires in diversis hominibus, pro ingenii, ætatis, fortunæ,
morumque varietate, munire sibi, ac sequi soleant.
Quibus omnibus rite perspectis, sermonem inter plu-
res personas colloquentes talem instruere sciat, qui a-
nimi nostri moribus, communi hominum consuetudini,
reique ipsius indoli sit consentiens, & a naturæ veritate
minime, recedat. Pendere igitur unius responsio ab
alterius proxime antecedente debet sermone, & diligen-
ter

(a). Nescio itaque an satis accurate SULZER l. c. Dieſenigen Ge-
spräche die Philosophische Untersuchungen, oder Beweise gewisser Wahr-
heiten nach den Regeln der Vernunftlehre, zum Grunde haben, wie die
Gespräche, darin Plato und Xenophon die Sokratische Philosophie ver-
tragen, oder die Dialogen des Cicero, gehören der Philosophie zu, und
können nicht eigentlich zu den Werken der Beredsamkeit oder Dichtkunst
gerechnet werden. Sed tamen commodus his verbis sensus tribui o-
mnino potest.

ter illum spectare; ut hinc appareat, cur hæc unus ista alter loquatur; unius dicta eliciant alterius; nec aut in ideis eorum saltus obveniant, aut sine ratione dissentire vel consentire, sed suam singuli ad verum inveniendum symbolam contulisse, videantur. Sic non modo gratior ac probabilior Dialogus ipse, sed proposita etiam doctrina perceptu felicior ac distinctior evadet. Quo plus perspicaciæ, ingenii, vividitatis etiam, in ideis ac sensibus animi exprimendis, demonstratur, quo nexus eorum firmior atque ad mentis leges accommodatior, quo vis ad persuadendum fortior occurrit, quoque perfectius suas persona quæque in his partes peragit, eo major scriptori laus & debetur merito & tribuitur. Doctrinæ igitur proponendæ partes ac elementa sensim scienter afferat ac enucleet, apto maxime ad intelligendum & probandum ordine adducat, nebulas veritati officientes, dextre removeat, eamque ex conflictu contrariarum sententiarum, ut ignem ex percusso silice, eliciat. Magnam vero imprimis curam adhibeat, ut scenam Dialogo a se concinnando, & fabulam quæ sermoni subfit eligat phantasiamque lectorum quasi spectandam exhibeat, commodam, aptam, ac ubi fieri potest, jucundam (c); locum & tempus, quoties necesse videatur, designet; personas colloquentes & occasionem instituti colloquii definiat, causamque & consilium suscepti hujus, ab his hominibus, hoc tempore, de hac materia, sermonis, scite demonstret. Cujus fabulæ felix & consilio scri-

---

(b). Describere tamen illam atque expresse definire, quod interdum faciunt PLATO & CICERO, (Cfr. ex. g. hujus *de Oratore* L. I. c. 7, 8, 62. L. II. c. 3 seqq. & 90. L. III. c. 5. &c.) necesse ubique haud est, nec in brevioribus Dialogis commodum; sed intelligi semper ex sermone colloquentium facile posse debet causa & occasio instituti colloquii, quænam personæ adhibeantur, &c.

scriptoris bene accommodata inventio, delectus atque conformatio, haud leve nonnunquam momentum, ad Dialogum habet feliciter concinnandum. Situs etiam atque conditio præsens colloquentium personarum, ad veritatem aliquam vel clarius pervidendam, vel jucundius repræsentandam, sæpe non parum confert. Maxime autem opus est, ut materiem Scriptor dicendaque, intelligenter atque apte inter adhibitas a se personas partiatur, ac partes cuique suo maxime ingenio moribusque convenientes mandet, easque ad summum operis consilium referat; quod sermones quoque singulorum, ut suæ tamen nihil adversum dicant naturæ, sollicitè respicere debent. Nihil itaque quod ad rem illustrandam imprimis pertineat, prætereant, nihil quod ineptum aut alienum sit, immisceant: ac præcipue nihil quod a suo ingenio, ætate, fortuna, dignitate, moribus, abhorreat, quisquam adferat, quisquam agat; sive cæterum notas personas induxerit, sive novas ipse finxerit, atque certam iis ac bene definitam formam ingenii morumque dederit; quod longe difficilius est (c). Verbo, quæ de *Moribus* observandis & Rhetorices & Poëtices diligenter præcipiunt Magistri, in hoc quoque scriptionis genere accuratissime sunt tenenda. Quo pertinet, ut præsentis etiam situs atque animi conditionis, quam collocutoribus tribuerit, memor sit ubique, nec nisi huic conformiter disputantes inducat. Nec communis humanitatis, atque observatæ in sermonibus politiorum hominum urbanitatis, nullam debet rationem habere; neque tamen nimiis adhibendis blanditiis, fastidium lectori moveat. Longior quoque vel brevior sermo, loquendi vices vel rariores vel frequentiores, pro dignitate

---

(c). Cfr. HORATIUS *Art. Poët.* v. 125 -- 128. Ac quæ de moribus disputat, *ibid.* v. 112 -- 127. & v. 156 -- 178.

tate cuique ac ingenio suo concedantur. Omnia ad probabilitatis speciem accurate effingendam, studiose conferantur, atque ita temperentur, ut inter legendum non discipulus tantum esse scriptoris, sed auditor atque spectator adeo colloquii ab hominibus doctis atque præclaris habiti, sibi lector intelligens videatur. De morum etiam honestate a colloquentibus sollicitè observanda, vix est quod addamus; non enim inter improbos, ut nec inter stultos, doctori fingere convenit colloquium: neque eo hic consilio, quo Dramatis sæpe scribit conditor, ut vitia hominum atque stultitiam vivide depingendo perstringat & corrigat: erroribus intellectus mederi, præjudicia submovere, veritatem dilucide exponere, atque ejus virtutisque vi ac pulcritudine depingenda animos emendare, non vero Satyrico aut Comico perfricare sale studet: adeoque hæc a Philosophicorum forma Dialogorum rectè absunt; vel si quas opiniones, aut quos sensus minus honestos, cuiquam defendendos, (quos nempe ex instituto debellare, serpens eorum aut infelicitè jam dominans vis cogit,) committere necessum fuerit, ii adeo potenter, adeo feliciter convellantur atque obterantur, ut victoria veritatis honestatisque manifestissima & splendidissima appareat, qualem Socrates a foedis vitiatorum defensoribus haud raro reportavit (d). Ex quibus patet, quo majorem vitam atque varietatem, (salvis tamen cæteris hujus operis legibus, consilioque ejus primario, quod est ut doceantur

C

lecto-

(d). Si Poëtæ etiam, Pictores &c., qui vitia depingunt adeo speciosa, ut animos imperitorum atque levium seducere valeant hominum, merito reprehenduntur; quid de Philosopho judicandum, qui sua imprudentia atque imbecillitate, virtutis causam prodit, vitiisque ut infirmior appareat, facit? Jure sanè hi optimo illam merentur, quam minus videatur jussu *Euripidi* *Cicero* dicam impegisse, de *Off.* L. III. c. XXI: 4. (Cfr. lb. L. I, C. 28, pr. & L. III, c. XXIX: 12).

lectores (e)), etiam hujus generis dare Dialogis scriptor possit, quo igitur plus virtutis atque jucunditatis ex reliquis istis generibus commode valeat mutuari, eo plus eum laudis atque approbationis mereri. Quare minus placet, si unus longum ac haud interruptum, scholastici more doctoris sermonem continuet, ubi saepe obliviscaris fere Dialogum esse cui intersis (f), quam si suum reliqui subinde interponant judicium, (ut in circulis fieri assollet), deliberent, objiciant, assentiantur, addant, quarant, respondeant, verbo, ad rem dubiam explicandam verumque indagandum, suam quoque conferant opem. Stilum tandem quod attinet, siue orationis genus, quod hæc scripta poscant, ad conversationis propius familiaris, quam aut forensis contentionis aut scholasticæ ac Philosophicæ subtilitatis, accedere rationem debet; non neglectum quidem ac nimis humile, quales plebis sunt sermones, non in linguæ peccans elegantiam, sed nec magnificum tamen, nec etiam technico vocabulorum & phrasium scholasticorum apparatu horridum. Quod enim supra monuimus, ad hominum, qui litteras ex instituto non colunt, usum sensumque genus fere hoc scriptationis, quam ad eruditorum hominum consuetudinem, plerumque esse potius comparatum debet. Quamobrem exemplis

---

(e) Scopus enim disputationis nunquam, non modo omnino Scriptoris excidat animo, sed ne oculis quidem lectoris diutius subducatur, (aut filum sermonis prorsus rumpatur): sed studiose semper respectus, cuncta ille uniat, & varietatem omnem regulæ perfectionis subiciat.

(f). Non est forte immunis semper ab hac culpa CICERO, apud quem Romani Senatores scholastice admodum & exiliter inter se nonnunquam disputant; quod languorem quendam orationi interdum affert, ac verborum parere videtur: sed a more disputandi Philosophorum, suo tempore usitato, non abludit. In PLATONE probes libentius, quod a *Socratis*, ut Philosophi, persona minus alienum putes, imprimis quoties non cum Sophistis &c. sed cum constantibus suis disputat discipulis.

plis etiam idoneis assidue adhibendis, ac historiis, fabulis &c. apte intexendis, ad vitam propius admove-
re oportet humanam, atque ad quotidiani sermonis similitu-
dinem conformare: cujus tamen & vitia fugiens, mo-
rem leviter atque per summa tantum capita rem quam-
cunque attingendi, nulli diutius immorantem argumen-
to, nullum a principiis usque suis persequentem, scriptor
sapiens usquequaque haud imitetur, (quod Philosophicæ
simul disputationis satisfacere debeat legibus, mediaque
igitur quasi via procedere); non magis quam nugas ado-
pset, quas sæpe homines seriis inepte inferunt sermoni-
bus, aut digressiones nimis vel frequentes vel longas atque
alienas, quibus etiam a proposita materia plane abducuntur
quidam (g), interserat. Sicca atque arida & severa nimis
colloquia, ut in vita raro placent quotidiana, ita scripto
expressa multo placere minus possunt; ac licet naturæ
imitandæ diligentiam, artificibus summam legem sanxerint
idonei magistri, tamen non tam communem illam, quam
bellam imprimis atque exquisitam studiose imitandam esse,
simul edixerunt (h). Igitur sermo etiam Dialogorum hu-
manitate jocisque liberalibus, & aptis ingenii urbanitatis-
que salibus, quæ conversationem exhilarant, & leviter
mentes reficiunt, opportune conditur. Præceptum *Horatii*,

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci,

Lectorem delectando pariterque monendo,

hic etiam sua haudquaquam caret utilitate & pretio. Sed vitan-
da summopere sunt, non falsa modo acumina, fucus &
pigmenta puerilia, sed nimiorum quoque & affectato-

B 2

rum

(g) Quia nempe eo consilio, quod sæpe jam monuimus, hujus
generis non scribuntur Dialogi, ut vitia vel animi vel sermonis ri-
denda ac fugienda sistantur.

(h) Cfr. BATTEUX, *Les Beaux Arts réduits à un Principe*,
II P. Ch. IV, p. 82. sqq.

rum quorumvis ornamentorum studium; quod in sermone etiam familiari, cujus Dialogi exhibere quandam imaginem debent, vehementer displicet. *Simplicitatis* contra diligenter est ratio conservanda, atque natus quasi ille gratusque color orationi inducendus, qui in politiorum hominum congressibus tantopere placet (1).

§. V.

(1). Quod sermonis familiaris, inter politos ingeniososque homines instituti similitudo, quantum proprium hujus generis consilium permittit, in his etiam Dialogis conservanda sit diligenter, de forma illius sermonis egregie præcipientem probabilissima, consulere jurabit Cel. GARVE Philos. Anmerkungen und Abhandlungen zu Ciceros Büchern von den Pflichten, I. B. s. 229 -- 233, unde hæc apposuisse sufficiat: Der Gesprächston ist leicht, überhinehend. Der gute Gesellschafter nimmt die Personen, an welche er sich wendet, für unterrichtet an; und will nur einzelne Punkte der Sache erörtern, über welche er mehr nachgedacht hat, oder bessere Nachrichten besitzt. Er läßt also das Bekannte weg, oder berührt es nur kurz. Er bleibt bey keinem Gegenstande bis zur Ermüdung; er vermeidet was größere Anstrengung fordert; und setzt hingegen, was er sagt, in ein Licht, das auch dem gemeinsten Verstande auffallend ist. Er redet zugleich zur Einbildungskraft, zu den Leidenschaften; aber ebenfalls, nicht sie in heftige dauerhafte Bewegungen zu bringen, sondern nur sie leicht zu rühren. Gemein, poetisch, wissenschaftlich, das sind die drey Arten des Stils, der Denkart, der Rede. Was diese auf gewisse Weise vereinigt; die Mischung von gründlichen Gedanken, mit anmuthigen aber nicht weit hergesuchten Bildern, und einem ganz verständlichen populären Ausdrucke, dieß macht den Ton der wahrhaft guten Gesellschaft aus. Wer in der Gesellschaft weder Verstand noch Einbildungskraft beschäftigt, ist langweilig: wer geistlich und ununterbrochen, mahlen oder lehren will, wird abgeschmackt. = = = = Das Gespräch ist eigentlich bestimmt, über gegenwärtige Angelegenheiten oder Vorfälle des wirklichen Lebens zu reden. Alles daher was man sagt, muß scheinen von andern Dingen veranlaßt, nicht von uns aufgesucht worden zu seyn. So sind die nützigen Einfälle nur alsdann von gutem gesellschaftlichen Geschmacke, wenn sie nicht vorbereitet sind, sondern auf der Stelle, aus dem was andre ge-

§. V.

Quæ quamvis generalia hujusmodi Dialogis, docendi quidem maxime consilio adornatis, recte præscribantur præcepta; non tamen ad unam tantum omnes formam exacte exigendos, nec æquali semper omnibus copia has esse dotes impertiendas, contendimus. Non arctis adeo hoc genus cancellis includimus; cujus plures utique utiliter posse species condi, gradu quidem vel propinquiori vel remotiori a pulcherrima illa Dialogorum jucundorum forma distantes, sed sua tamen singulas laude non omnino fraudandas, concedimus. Materiæ partim tractandæ indoles, partim scopus auctori proxime propositus, partim vires ingenii sui, artisque, qua pollet, facultas, lectorum etiam quibus maxime prodesse cupit conditio, (quæ in consi-

C 3

lium

---

sagt hatten, oder aus dem was in der Gesellschaft vorgegangen war, entstehen. Auf gleiche Weise muß das *Raisonnement*, die Erzählung, das Lehrreiche und das Anmuthige, immer durch die Gelegenheit hervorgerufen werden. Das Gespräch unterscheidet sich dadurch von einer ausgearbeiteten Rede oder Schrift, daß es seinen eigenen Gang geht, welchen keiner der unterredenden bestimmen oder voraus sehen kan. Theils erlaubt sich jeder, durch leichtere Verbindungen von einer Materie zur andern überzugehen, als er sich in einem vortrage, den er allein hielte, erlauben würde: theils ist die verschiedenheit der Menschen von einander, in Absicht der Verbindungen, durch welche sie ihre Gedanken zusammenhängen, nicht minder groß als in Ansehung ihrer Gedanken selbst; und die Ordnung der Gegenstände des Gesprächs, welche aus allen diesen verschiedenen verbindungsarten der Unterredner Zusammengesetzt ist, bedimmt also dadurch etwas Eigenthümliches und Sonderbares. Der gute Gesellschaftler wird sich von diesem Gange des Gesprächs mit fortführen lassen: allenthalben, wo es hingeräth, einige Blumen oder Früchte zu finden wissen; es aber nicht geffentlich, oder doch nicht merklich, dahin zu leiten suchen, wo er solche schon in Bereitschaft gehalten hatte. Leichtigkeit und Fluß der Rede, ein Reichthum von guten, ungesuchten Ausdrücken,

lium singula adhibere oportet), aliam alii viam, ut a generis tamen universa quasi regione non abeat, ineundam s'vadet. Elegantes homines politosque, doctrina utili s'vaviter instruendos aliquis suscipit. Alius in doctiorum gratiam, eruditissimos viros de subtiliori materia subtilius, jucunde tamen, disputantes aliquando inducit; nam & hujus modi interdum sermones vere ab hominibus habentur. Doctorem alius, discipulis suis argumentum quoddam grave diligentius explicantem adumbrat; quem dociles hi audiunt, orationem suam parcius, vel quærendo, vel dubitando &c. interrumpentes. Interdum patrem filios docentem, ætate illos scientiaque magis

befonders das eigenthümliche Wort, und die Geschwindigkeit, es in dem ersten Augenblicke zu treffen, das sind Erfordernisse eines guten gesellschaftlichen Redners. Alle andere Schönheiten des Stils werden im Gespräche nicht vermisst; einige werden so gar getadelt, eben weil sie zu viel Vorbereitung verrathen; andre bieten sich mit den Ideen, zu welchen sie sich schicken, allemal von selbst dar. Aber die Angemessenheit des Ausdrucks wird durchaus erfordert. Mit ihr ist die Kürze verbunden; denn, wenn man das rechte Wort gefunden hat, so hat man nicht mehrere nöthig, um seine Gedanken deutlich zu machen: ferner die Simplizität, denn man sucht gemeiniglich durch Zierrathen und Blumen zu ersetzen, was der Richtigkeit des Ausdrucks fehlt. = = = Bloßes Raisonement, ohne Beispiele, ohne Erzählung von Thatsachen, hat immer ein schulgeistesrechtes Ansehen. Das Besondere und Individuelle macht den Gegenstand des Gespräches aus, nicht das Allgemeine. = = = Fröhlichkeit und gute Laune gehört mit zu dem angenehmen Gesprächstöne: aber eine sanfte, heitre, nicht lärmende Fröhlichkeit. Alles was rauschend ist, wird niedrig und gemein. Aber eine Anlage zum vergnügen muß durch das ganze Gespräch hindurch schimmern; und wenn dann von Zeit zu Zeit Blitze von Wit und unbeleidigendem Scherze aufleuchten: so ist dieß die Art der Unterhaltung, welche den Umgang eines Menschen andern am angenehmsten macht. Conferri etiam merentur quæ de Dialogo Dramatico disputantur a VOLTAIRIO, *Poétique* L. III, Ch. V, §. 3. BATTEUX *Princ. de la Litterat.* V *Traité*, P. I, Ch. V; & MARMONTEL *Poët. Franc.* T. II, Ch. XI, p. 86.

gis minusve provectos, adhibere licet, ac sermonem cum illis sapienter indulgenterque instituentem; alias examinis cujusdam, quo pueri in studiis progressus accurate explorantur, imaginem depictam exhibere. Non eadem his singulis, quamvis ad Philosophicum quidem genus, latius sumtum, omnes pertineant, formam Dialogis tribui aut posse aut debere, per se clarum est; in nullo tamen neque docendi consilium elucere præcipue non debet, neque ad Philosophici cujusdam tractatus uniformitatem ac severum tenorem, spretis communibus Dialogorum legibus, conformare disputationem licet. Tædium ubique & langvor orationis, & fatigans mentes vel subtilitas vel rigor, summopere evitanda imprimis sunt. Harum omnium formarum, & probabilia satis & inepta admodum adsunt exempla: de quarum itaque singularum ratione diversa, paullo diligentius infra disputabitur.

